Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links
Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

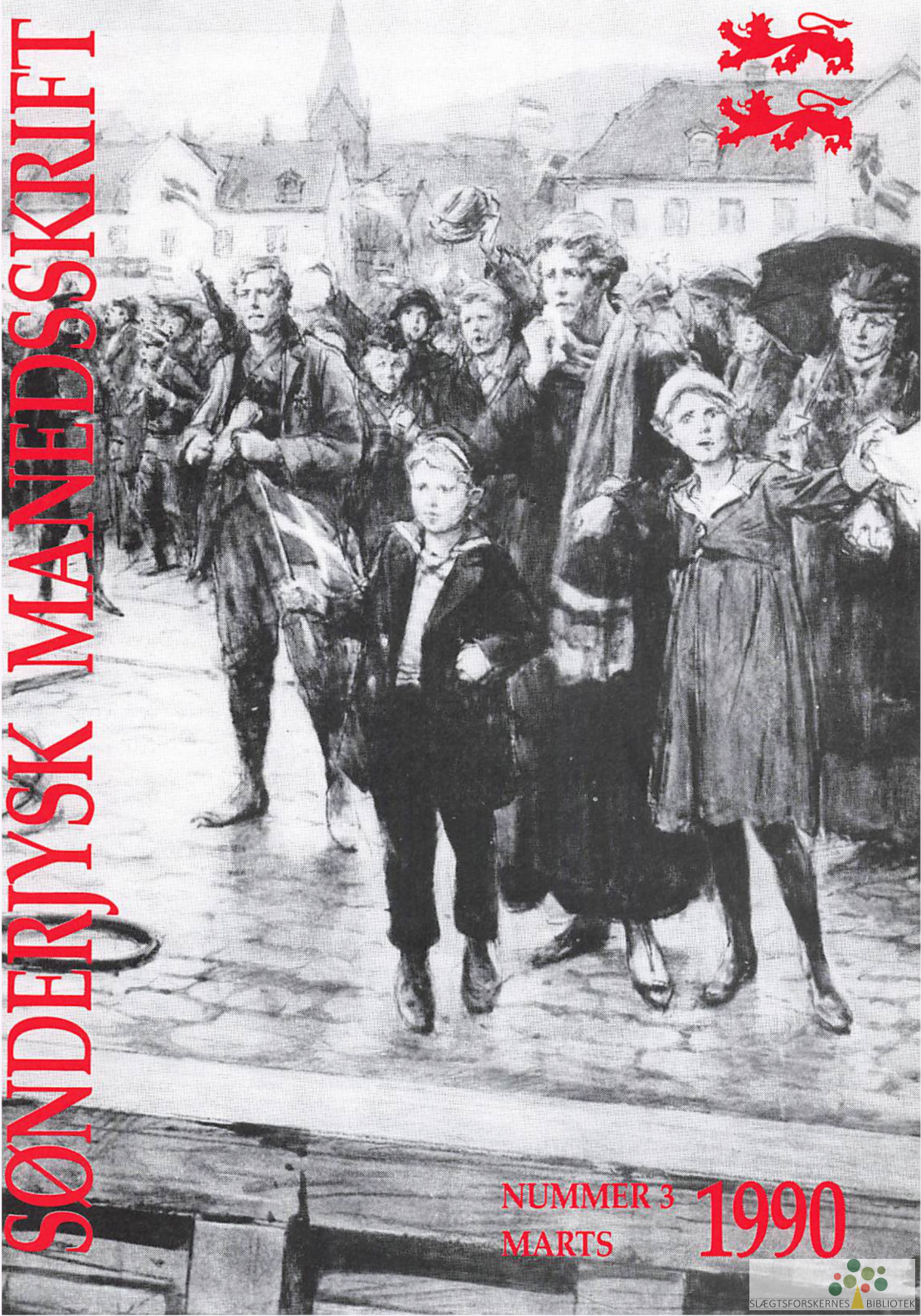

NUMMER 3
MARTS
1990

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland

Abonnementspris 110 kr. årligt incl. moms og forsendelse.

Enkeltnumre koster 15 kr. pr. stk.

Ekspedition:
Historisk Samfund for Sønderjylland, Sekretariat, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83.
Kontortid, ma.-fr. kl. 9–13.

Redaktion:
Inge Adriansen, Museet på Sønderborg Slot
6400 Sønderborg

Steen W. Andersen
Haderslev Museum
6100 Haderslev

Henrik Fangel (ansv.)
Institut for sønderjysk lokalhistorie
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa

Sønderjysk Månedsskrift indtales på bånd, der kan lånes på biblioteket

Sats/montage:
Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: Aabenraa Bogtrykkeri

I dette nummer:

Hos Pantelåneren – et maleri af Frants Henningsen .. 67

Bodil Bruhn, Billund, har »nærlæst« et af Haderslev Museums nyrestaurerede malerier fra den såkaldte Kunstnergave fra 1921, og sætter det ind i en bredere sammenhæng.

Et ubådsbrev fra 1917 71

Et uåbnet brev fra 1917 – det var hvad Finn Løvschall, Sønderborg, fandt under en oprydning i 1986. Det har en helt særlig historie, som fortælles her.

Nidvise og komedie i Gram 1748 75

Peter Kr. Iversen, Aabenraa, fortæller om en retssag fra 1748, som giver et pudsigt indblik i stridigheder mellem landsbyboere dengang.

Det kommende historium på Dybbøl Banke 77

Hans Ole Hansen, Lejre, beretter om arkitektkonkurrencen om et »besøgscenter« på Dybbøl Banke – de vindende forslag omtales, og der fremlægges et forslag til et navn for det »historie-hus«, som nu skal rejses her.

Om sydslesvigsk identitet – i anledning af en bog 85

Bent Søndergaard, Tønder, kommer med nogle betragtninger over de dansksindede sydslesvigeres identitetsproblemer, set i lyset af en ny bog, der tager sit udgangspunkt i dette emne.

Den historiske fortælling
– i anledning af to bogudgivelser 89

Med udgangspunkt i to nye bøger fremlægger Erik Lindsø, Fynshav, nogle betragtninger over begrebet »den historiske fortælling«, dens nuværende status og dens fremtidige muligheder.

Det sker – på de nordslesvigske museer 92

Bognyt 94

Bagsiden om forsiden:
»De der blev tilbage«
– efter afstemningen i Flensborg den 14. marts 1920 .. 96

Inge Adriansen, Sønderborg, fortæller om en akvarel af maleren Erik Henningsen – en broder til Frants Henningsen, der er emnet for artiklen side 67-71. Erik Henningsen har i sit billede forsøgt at skildre den stemning, som prægede Flensborgs dansksindede efter afstemningen den 14. marts 1920.

Forsidebilledet viser et udsnit af en akvarel af Erik Henningsen; det bærer titlen »De der blev tilbage. Flensborg 15.3.20.« Originalen, der er 86,5 x 81 cm (her beskåret i begge sider), tilhører Museet på Sønderborg Slot. Et tilsvarende billede udført i olie findes i privateje. Om billedet fortælles på bagsiden, side 96.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Hos Pantelåneren

– et maleri af Frants Henningsen

Af BODIL BRUHN

Et af Haderslev Museums malerier fra den såkaldte Kunstnergave fra 1921 er blevet restaureret i 1988. Det har givet Bodil Bruhn, Billund, anledning til nogle betragtninger over maleriet og kunstnerens formål med det.

I 1981 udstilledes en større samling af værker fra »Gave fra dansk kunst til Sønderjylland 1914-18« normalt forkortet »Kunstnergaven«. Denne gave blev skænket Sønderjylland i 1921 til deling mellem landsdelens fire købstæder – Haderslev, Sønderborg, Tønder og Aabenraa. Den skulle senere, hvis det var muligt, samles under fælles tag, men det er aldrig blevet til noget.

I forbindelse med udstillingen i 1981 opstod der en diskussion om Kunstnergavens berettigelse, og næsten samtlige debatter og anmeldelser mundede ud i, at de værker, der var blevet givet til Sønderjylland, generelt var dårlige. Kunstnergaven havde kun nationalhistorisk interesse som udtryk for bredden i dansk kunst op til 1920 samt for ideen om at støtte Sønderjyllands opbygning med en samling af dansk kunst, der skulle vække og udvikle kunstinteressen hos den sønderjyske befolkning.

Nu kan man jo altid diskutere, hvad der er god, og hvad der er dårlig kunst. Men selv kunst, der ikke nødvendigvis er fremragende, kan bruges til at illustrere samtidens tanker og ideer.

Haderslev Museum har i efteråret 1988, efter længere tids konservering, fået et af sine malerier fra Kunstnergaven tilbage. Det er Frants Henningsens »Hos Pantelaaneren« malet i 1893 (fig. 2).

Maleren Frants Henningsen

Frants Henningsen blev født 1850. Han blev uddannet på Kunstakademiet hos sin senere svigerfader, J. Vermehren. Efter endt uddannelse rejste han i 1875 til udlandet, hvor han i de følgende år studerede i Tyskland, Paris og Spanien. I 1890 blev han professor ved Kunstakademiet. Han døde i København i 1908.

Frants Henningsen beskæftigede sig med mange områder indenfor tegne- og malerkunsten. Han var en meget benyttet tegner og illustrator af bøger og tidsskrifter, han malede landskabsmalerier, men bedst kendt blev han for sine realistiske skildringer fra dagligdagen, f.eks. maleriet »Forladt« fra 1888 (fig. 1).

Den meget nøgterne beskrivelse, der er karakteristisk for Frants Henningsens malerier, blev allerede kritiseret i samtiden. Man mente ikke, det var ægte engageret kunst, men kun overfladiske virkelighedsskildringer. En samtidig kunsthistoriker, Emil Hannover, beskrev brødrene Erik og Frants Henningsen således:

»Havde de to brødre være litterater og ikke malere, var de sikkert blevet et par meget dygtige journalister. Deres rolle i vor kunst har været den at besørge en slags malerisk reportage, navnlig fra

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Frants Henningsen: Forladt. 1888. Aarhus Kunstmuseum.

hovedstaden, og de har gjort det med et snilde, som var stort, og et talent som ingenlunde var ringe«.

Emil Hannover mente, at brødrene var nogle dygtige malere, men reducerede deres billeder til en slags datidens pressefotografier. Eftertiden har overtaget de samme synspunkter, og billederne er blevet betragtet som reportager - præcise øjebliksskildringer - men uden egentligt engagement fra kunstnerens side.

Kikker man derimod lidt på nogle af de tanker, der også var fremme i datiden, møder man en anden opfattelse, der mere stemmer overens med Frants Henningsens fremstillingsform. Forfatteren Herman Bang gav i sin bog »Realisme og Realister« fra 1879 udtryk for, at kunstnerne på linje med videnskabsmændene skulle tage udgangspunkt i den omgivende verdens fakta og klarlægge dem. Men det at klarlægge var ikke målet i sig selv, for man skulle bruge denne erfaring til noget. Det vil sige, at kunstneren gennem beskrivelsen af virkeligheden skulle påvirke beskueren, så denne kunne opnå en større indsigt og forståelse.

Frants Henningsen var en af de kunstnere - kaldet socialrealister - der arbejdede ud fra disse ideer. De beskæftigede sig med almindelige mennesker: arbejdere, bønder, og malede dem i deres hverdag. Kort sagt, de tog udgangspunkt i den omgivende verden og beskrev den. Men deres motiver var ikke umiddelbart identisk med virkeligheden, de var udvalgte for at belyse en bestemt situation eller et påtrængende problem. Billederne indeholder dog ikke løsninger på problemerne, de skal snarere ryste beskueren, der derigennem skal føle sig opfordret til at ændre problemet. Til gruppen af socialrealistiske malerier hører »Hos Pantelaaneren«.

»Hos Pantelaaneren«

Frants Henningsen er her trådt indenfor i et pantelånerkontor, og beskriver hvad der foregår. På kontoret er der 14 personer, der allesammen på en eller anden måde beskæftiger sig med ting, der har været eller skal belånes. Tre alenestående skikkelser er trukket frem i billedet. Det er den gamle dame, der sidder yderst til venstre, hun smiler, mens hun lægger noget, hun har

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

købt, tilbage i kurvetasken. Næsten midt i billedet står en mand, der meget symbolsk holder hatten i hånden, og stirrer længselsfuldt mod hylderne på væggen. Hele hans attitude viser, at han er i den ydmyge situation at have pantsat nogle af sine ting. Bag ham står en yngre kvinde, der tæller nogle penge, hun sandsynligvis har fået for nogle pantsatte ting.

Rundt omkring dem er resten af personerne placeret gruppevis enten ved disken eller mod den lyse væg i baggrunden. Bag disken står pantelåneren med to medhjælpende damer. Han holder en klarinet i hånden, som han nøje studerer for at vurdere prisen. De øvrige grupper af personer repræsenterer forskellige livsstadier (barndom, ungdom, alderdom): to børn, to damer (næsten skjult bag manden med hatten i hånden), et yngre par og et ældre par. Det yngre par er placeret bagerst, men samtidig på et meget centralt sted i billedet, hvor de perspektiviske linjer samles. Damen, der har ryggen vendt mod beskueren, holder en guldkæde i hånden. Man kan ikke se hendes ansigt, men mandens bekymrede blik, der yderligere understreges af de kraftige skygger i ansigtet, antyder, at de er ved at aflevere noget, der har affektionsværdi.

Billedet er generelt holdt i mørke jordfarver, men enkelte steder bruger Frants Henningsen alligevel helt klare røde og blå farver. Det er tilfældet med den gamle dames tørklæde, den lille piges kjolekant, der kommer til syne under hendes mørke frakke og hendes røde strømper, og endelig sløjferne i den rygvendte unge dames hår. Dette er små elegante raffinementer, der fint bryder de mørke flader uden at virke voldsomme.

Skildringen på pantelånerkontoret er hverken idylliseret, sentimental eller ironisk, men er fortalt sagligt og neutralt, nøjagtigt som en forbipasserende kunne have set det. Men alligevel er Frants Henningsens motivvalg næppe tilfældigt. Det giver ham mulighed for at skildre mennesketyper i forskellige livsstadier, men samtidig for at skildre en begivenhed, der var dagligdag for mange mennesker. To meget centrale personer i billedet, manden med hatten i hånden og den yngre mand, der står for at aflevere guldkæden, understreger det håbløse, det nedværdigende i situationen på pantelånerkontoret.

Samtidig viser maleriet en mængde mennesker, der står tæt sammen og er isolerede på samme tid. De taler ikke sammen, de kan ikke hjælpe hinanden. De er alle afbildede tænksomme, lukkede inde i sig selv, altså uden voldsomme udfald, de bevarer deres værdighed, selv om de står i en ydmyg situation. Nogle går det bedre end andre, men en begivenhed er fælles for alle, det at være nødt til at pantsætte ting for at *overleve*. Motivet er dermed aktuelt for samtiden. Det sætter fokus på problemet at skaffe penge, et tilbagevendende problem af livsvigtig karakter for de dårligst stillede.

Frants Henningsens billede »Hos Pantelaaneren« lever altså op til nogle af de ideer og krav til kunst, der var fremme i hans samtid. Han giver med sit billede et bidrag til debatten om ordentlige sociale forhold og levevilkår for de lavest stillede klasser. Under hans saglige skildring fra pantelånerkontoret ligger et engagement til fordel for personerne på kontoret. Billedet har ingen facitliste, men rummer en opfordring til at ændre en umenneskelig tilstand.

Sønderjylland har med kunstnergaven fået mulighed for ikke alene at belyse periodens kunst, men også at

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fortælle om tidens tanker og ideer, og det ville være synd at følge Ingolf Thomsens råd i en anmeldelse i Vestkysten den 14. sept. 1981:«....endelig bør denne gave vende tilbage til Charlottenborg eller et andet sted, hvor kunstparnasset kommer, så man kan se hvor dårlig denne kunstnergave i virkeligheden var«.

Litteratur
Bang, Herman: Realisme og realister, 1966.
Madsen, Preben Juul: Danske genre-malere, 1988.
Nielsen, Claudine Stensgaard: Erik Henningsen og det moderne Maleri. (upubliceret speciale fra Århus universitet, 1986).
Frants Henningsens breve. Det kongelige bibliotek.

Et ubådsbrev fra 1917

Af FINN LØVSCHALL

At rydde op i gamle familiepapirer er ofte et sejgt og møjsommeligt arbejde. Det giver dog også mulighed for oplevelser og nye indtryk af familiens og slægtens liv i fortiden - familiepapirerne er jo en del af slægtens fælles hukommelse.

En sådan oplevelse var Finn Løvschall, Sønderborg, ude for, da han for et par år siden var igang med et par ældre slægtninges efterladenskaber. Det bragte ham tilbage til Første Verdenskrig og til den udvandring til Amerika, som var foregået i årtierne forud herfor.

Så var jeg da vist ved at være færdig med at sortere. Det var den fjerde august 1986. I mere end en uge havde jeg arbejdet i moster Theklas kælder med de utallige bøger, som hun, hendes søster Ingeborg Jørgensen og deres forældre, rektor Nis og Dagmar Jørgensen, gennem mere end to menneskealdre havde samlet. Det var hovedsagelig skolebøger og lærebogssystemer, men også en utrolig mængde skønlitteratur på både dansk, tysk og fransk, nyt og gammelt - mest gammelt. Men der var ikke kun bøger, der var også breve, stabler af fotografier og negativer og utallige andre arkivalier.

Efterhånden var jeg nok blevet lidt sløvet og træt af den lange ende, men jeg forsøgte af al evne at holde sanserne skarpe. Jeg var alene om arbejdet, dels var jeg den ældste af dem, der kunne klare arbejdet, dels boede jeg i byen, og så havde jeg nysgerrighed, og var den i den yngre generation, som kendte mest til familien. Oprydningsarbejde af den art er stort set et enmands-arbejde.

Men så pludselig var der et *uåbnet* brev. Det var adresseret til Mrs. John Krohn,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

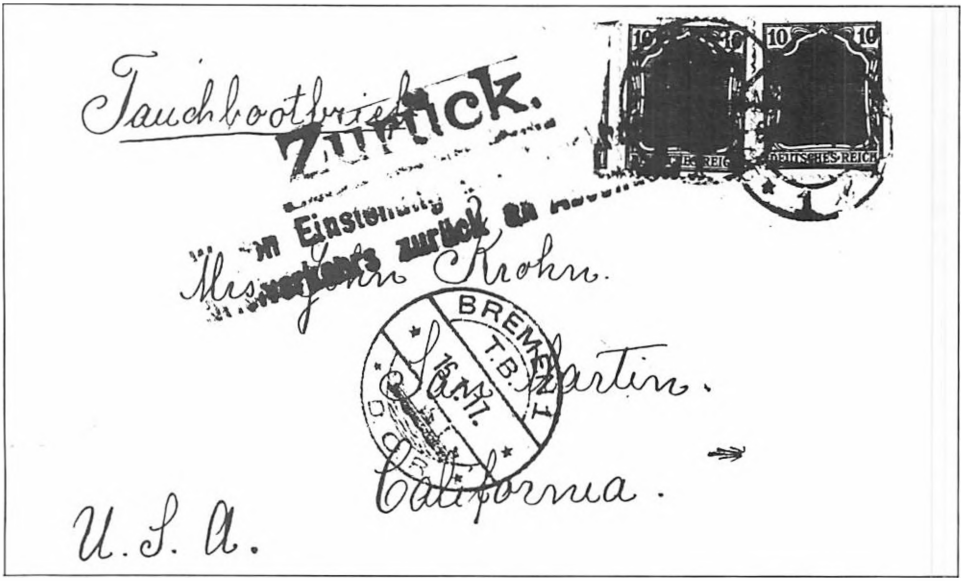

Dagmar Jørgensens »ubåds-brev«, poststemplet i Kiel den 6. januar 1917, og sendt retur fra Bremen, hvor det dels er stemplet med et stort stempel, der oplyser, at det sendes retur på grund af indstilling af ubådstrafikken, dels et særligt poststempel for ubådstrafikken med et billede af en ubåd og datoen 16. januar.

San Martin, California, U.S.A. Det, der mest vakte min opmærksomhed var, at der øverst på konvolutten stod

TAUCHBOOTBRIEF.

Afsenderen var min mormor Dagmar Jørgensen, der dengang boede i Kiel. Modtageren, Marie Krohn, var hendes søster. Brevet var stemplet i Kiel den 6. jan. 1917, men yderligere i Bremen 1, TB, den 16. jan. 1917 samt med et stort, fedt stempel: Tilbage til afsenderen.

Et ubådsbrev til U.S.A. - Hvilken forrykt ide ved årsskiftet 1916/17, midt under Første Verdenskrig. Jules Verne havde nok ikke levet forgæves, tænkte jeg, uden at kunne finde en forklaring på denne specielle brevbesørgelsesmåde. Brevet tog jeg med hjem til min mor, Daggi Løvschall, f. Jørgensen, da jeg syntes, det måtte være hende, der som det eneste levende eller åndsfriske barn af brevskriveren skulle åbne sin moders næsten 70 år gamle brev. Det var med rystende hænder min 83-årige mor åbnede brevet og læste om forholdene i sin familie og i Kiel i Julen 1916. Min mormors skuffelse over at brevet blev tilbagesendt, er utvivlsomt årsagen til, at det var uåbnet - hun kendte jo også indholdet af brevet. Men hvorfor kasserede hun det ikke? Spørgsmålet vil altid forblive ubesvaret. Måske ville hun forsøge at sende det ved en senere lejlighed, efter at krigen var overstået. Men det blev liggende i gemmerne og blev glemt. Det flyttede med fra Geibelallé i Kiel til Skolevej i Sønderborg, videre til Kongevej 96, Batterivej 23 og til Damgade 14, hvor jeg så fandt det ved en tilfældighed næsten 70 år senere. Brevet er på ti tætskrevne sider nydeligt prentet og på tysk. Dele af brevet følger her i oversættelse:

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Kiel d. 30. dec. 1916

Min kære Midde.

Igår modtog vi dit kære brev. Endelig et livstegn fra dig! Ja, det er som en evighed, siden vi har modtaget breve fra hinanden. Jeg kan forstå, at du ikke har modtaget mine breve. Engang sendte jeg et til Inge (i Kalundborg), hun skulle lægge det med i et af sine breve. Men hun misforstod det og sendte det tilbage – mente det var fejlagtigt kommet med til hende. Nu har jeg den hele sommer ikke skrevet, da man tænker, det nytter jo ikke noget, brevene kommer jo alligevel ikke frem. Desuden havde jeg ikke din adresse i Chicago. Dit sidste brev var »opened by censor«, men uhindret frigivet.

Mit brev vil jeg forsøge at sende over til jer med en tysk u-båd. forhåbentlig kommer såvel brev som u-båd lykkeligt til Amerika, og du kære søster får endelig nyt fra os. I morgen er det den sidste dag i det gamle år. Et nyt år står på skinnerne. Meget lidt lykkebringende vil det forekomme os – men hvem ved, måske kan det alligevel bringe os den højtønskede fred. En fred, som ikke alene vil sikre Tysklands fremtid, men også vil bringe den hele menneskehed et kæmpeskridt fremad... Tiderne her bliver stadig vanskeligere, intet menneske vil efter dette prise en krig, så mange er faldet – så knappe og så dyre tider i enhver henseende..... Møllers (i Kalundborg) har været ganske overordentlig gode imod os, de har i forrige vinter sendt os et helt svin og forsynet os med fedt. Det hører desværre, desværre op nu, da postpakker fra Danmark og Holland er blevet forbudt.

Første nytårsdag 1917

Det gamle år er løbet ud. Igår aftes ventede vi på det nye år med de sidste kertelys tændt i juletræet, og vi glemte helt at ønske hinanden Godt Nytår – som vi plejer at gøre. Det var stille både udenfor og indeni os, forsigtigt lod vi glassene klinge imod hinanden og udtalte det ønske: Måtte det være fredsåret, der nu tog sin begyndelse.

Anni var her igår. Hun også, hun sad stille og græd i tusmørket ved juletræet. Hun tænkte på sin Jens, der havde fundet sin grav der nede ved Somme den syvende eller ottende oktober, som et bortblæst blad, hvor er det blevet af? Hans død er også gået mig til hjertet...Jens skrev meget til mig, mens han var derude. Han var så følsomt et gemyt, i bund og grund god, han har taget det lidt let i mange år – han manglede dengang en vejledende hånd; men disse år har han forlængst overvundet og er blevet et sparsommeligt menneske med mange åndelige interesser. Først når et menneske er gået bort, føler man hvad det har været, og har det været af stor hjertensgodhed, så bliver der altid en tom plads til ham i vore hjerter. Ak så mange gode mennesker er faldet – og det bange spørgsmål ligger så nær: Vil denne nedsabling fortsætte ind i det nye år?... Jens faldt, da han havde bragt en såret til lazaret og på tilbagevejen sammen med tre kammerater blev overrasket af en fjendtlig ild. Den ene af kammeraterne, der blev såret af et armskud, fortalte, at Jens faldt død sammen, da en granat sprang. Hvis det ellers er rigtigt, hvem kan vide det? Man fortæller så meget af medlidenhed. Hvor grusom denne krig er for hele menneskeheden vil først blive klart for masserne efter dens afslutning. Thi de fleste mennesker har kun ringe fantasi eller forestillingsevne til ud af de tusindvis af korte beretninger, som når frem til os, blot tilnærmelsesvist selv at gøre sig et billede af de rædsler, som mændene nu må gennemleve...

Nis er lige kommet hjem fra byen, han har været på avisen for at høre nyt om noten fra »Ententen«. Det synes udsigtsløst at tænke på en fred. Den sidste akt af dramaet må med sikkerhed komme, og vi må se at være så stærke og modige, som denne jerntid fordrer af os. Men hellere en ende med en forskrækkelse end en forskrækkelse uden ende.... Mon du får mit brev nu? I så fald er det bragt med en tysk ubåd, og du vil sikkert glæde dig over teknikkens fuldendthed...

Nå min kære, gode søster, måtte det nye år

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

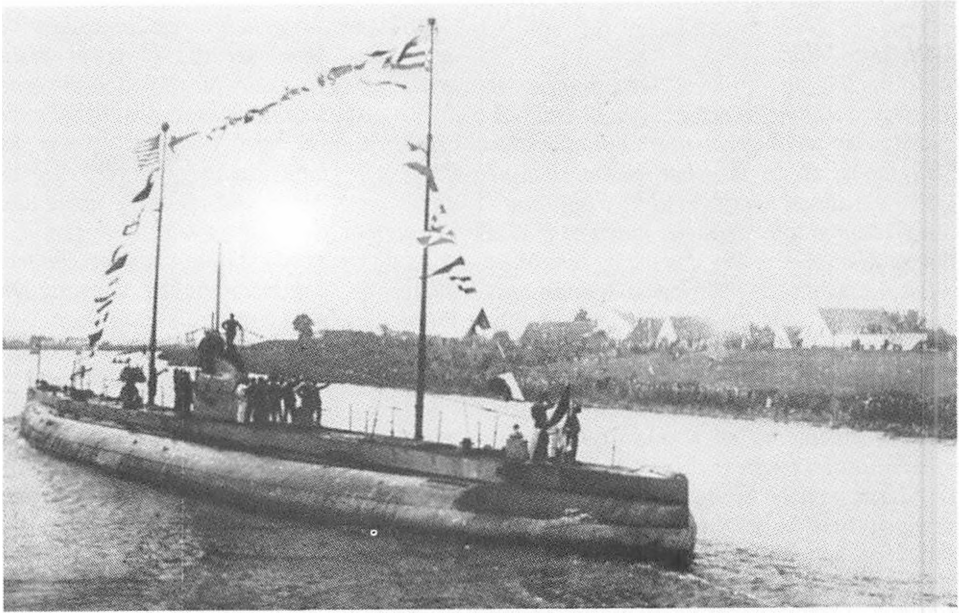

Handelsubåden Deutschland's hjemkomst fra USA på floden Weser den 23. august 1916. Efter T. Vogel Jørgensen: Verden siden 1914, 1939, bd. 1, s. 59.

bringe lykke og velsignelse til jer, som vi også håber for os og hele menneskeheden. Vær hilset og kysset i hjertelig kærlighed min kære, gode søster. Måtte Gud give os et glædeligt gensyn.

Hertil var brevet i sig selv en mærkelig hændelse, som måske kun har virkelig interesse for en snæver familiekreds, og nogen forklaring på den undersøiske postbåd rummede brevet ikke. Men da jeg fortalte en af mine patienter, Sophus Christensen, Ringridervej, om dette mærkelige »Tauchbootbrief«, kom der pludselig et helt nyt perspektiv. Brev under atlanten med tysk ubåd midt under Første Verdenskrig - en tåbelighed set med øjne født i 1932 - var slet ikke så tåbelig endda. Sophus Christensen kiggede på mig med et lille smil og erklærede, at her tog jeg fejl. Han kunne tydeligt huske, at der var en handelsubåd, som tog post med til U.S.A. Skibet var bygget af en købmand i Bremen i 1916, hvor den engelske blokade af Tyskland var blevet meget mærkbar og ernæringssituationen truende. Ubåden skulle medbringe tyske varer til U.S.A. og tage amerikanske varer med retur. Den afgik den 14. juni 1916 fra Bremen til U.S.A., ført af kaptajn Paul König. Ubåden hed »Deutschland«, var på 1575 deplacementtons, og besætningen var på 29 mand. Den 9. juli ankom ubåden til Baltimore, og dens ankomst vakte stor bevægelse, ikke blot i U.S.A., men overalt i verden. De allierede krævede, at den som krigsfartøj skulle interneres i U.S.A., men dette nægtede den amerikanske regering. »Deutschland« sejlede uhindret tilbage og ankom den 23. august til Tyskland. Dens sejlads opad Weser til Bremen var et komplet

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

triumftog. Endnu en gang gjorde »Deutschland« samme tur som handelsskib, så blev den ombygget til krigsbrug, og i 1918 blev den, som den øvrige tyske flåde, overgivet til »Ententen«.

I Kiel vidste postvæsnet altså besked om denne posttransport. Derfor blev brevet stemplet anden gang i Bremen. T B må betyde Tauchboot, og ser man godt efter, kan man også se et billede af en ubåd i stemplet.

Men det var altså for sent.

Og så fik brevet måske alligevel en interesse for en lidt større kreds, og en mulighed for at fylde en undrende eftertid med forbavselse over fortidens fantasi, mod og tro på moderne teknologi og menneskets opfindsomhed. Og det var jo i grunden ikke så galt.

Henvisninger

Moster Thekla, Thekla Jørgensen, Overlærer ved Ahlmanskolen i Sønderborg til 1969. Fortsatte som vikar i en lang årrække derefter. Lever stadig.

Ingeborg Jørgensen, matematik- og tegnelærer ved Sønderborg Statsskole. Død 1955.

Rektor Nis Jørgensen, f. i Rinkenæs, leder af den tysksprogede, danske kommuneskole i Sønderborg. Udnævnt til Ridder af Danebrogsordenen i 1938, død 1940.

Dagmar Jørgensen f. Partsch, f. i Flensborg, læreruddannet, pacifist, aktivt medlem af Kvindernes internationale Liga for Frihed og fred. Død 1937.

Daggi Løvschall, f. Jørgensen, f. i Kiel, død 4. jan. 1990 næsten 87 år gammel.

Beskrivelsen af handelsubåden Deutschland findes i værket »Verden siden 1914« af T. Vogel Jørgensen, 1939, bd. 1, s. 59.

Nidvise og komedie i Gram 1748

Ved PETER KR. IVERSEN

Det er meget sjældent, at man for den ældre tids vedkommende får oplysninger om den helt jævne mands forhold til det, man i vore dage måske ville kalde kultur, når da lige bortses fra hans forhold til kirke, præst og gudstjeneste. Med hensyn til ikke-kirkelig sang har man ganske vist skillingsviserne, men de er dog i nogen grad udslag af en vis form for professionalisme i byerne. Om kulturlivet i landdistrikterne kan der glimtvis dukke oplysninger frem i tingbøgerne, når sangene har givet anledning til injurieprocesser. Dette er således tilfældet i Gram birks justitsprotokol 1748, hvor man både får oplysning om en hjemmestrikket nidvise, og om at der er blevet spillet komedie i Hans Christian Huldenreichs kro i Gram.

Det drejer sig om en begivenhed i forbindelse med Hans Christensens bryllup i Skjoldager, som må have fundet sted omkring nytårstid 1747-48, men som ikke er fundet noteret i Gram kirkebog. Søren Skomager, hans kone og datter følte sig da foranlediget til at rejse injurieanklage mod Claus Smed, Hans Lauridsen, Hans Sadler og Oluf Bødker ved Gram birketing. De skulle

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

have »digtet viser og (ført) skammelig snak om dem, hvilket kunne være til deres navns forklejnelse, og samme viser at synge ud i kromandens hus og andre steder«. Hvem forfatteren eller forfatterne af nidvisen har været, blev ikke endeligt opklaret. Oluf Bødker har været i søgelyset, men han benægtede både at have digtet og sunget visen. Flere kan imidlertid bevidne, at de har hørt en nidvise blive sunget. Hans Sadler kan huske et par vers af den, som i al deres enfoldighed lyder sålunde:

Hans Sadler han vippede ud og ind
giv os lidt i vort fad.
Han kunne ikke den stodderpot finde,
fordi de åd selv der klomper af.

Den kromand stod for døren og græd,
giv os lidt i vort fad.
Hunger for hidst og hader her,
fordi at selv æde klomper af.

Den krokone tog den ildklem fat,
giv os lidt i vort fad.
Thi stil' mand, til retnu skal du få nok,
for de åd selv de klomper af.

Man kan jo absolut ikke sige, at det er den store poesi, men teksten kan vel måle sig med nogle af de moderne sangskriveres præstationer. I begge tilfælde kan det have sit besvær med at hitte ud af meningen. I de ovenanførte strofer må der være skrivefejl, som det kan være vanskeligt nok at forklare eller simpelthen har tingskriveren, degn Jacob Bendix Peper, ikke forstået Hans Sadler, eller denne har ikke forstået visesangeren. Meningen må imidlertid være, at Hans Sadler skulle have været langs med tiggerpotten, og at han var blevet afvist af krofolkene, som selv åd bollerne. Og dette kunne vel være vanærende nok for begge parter, men her er det jo ikke skomagerfamilien, der udsættes for vanærende omtale.

De indstævnede fire personer afviser da også blankt denne families beskyldninger om deres andel i nidvisen. De kan til gengæld oplyse, at Søren Skomager har givet anledning til megen snak på grund af dagligt fylderi og drukkenskab. De kunne fortælle, at Søren ved en lejlighed var gået nøgen på gaden og marken. Hans Sadler havde da vist medlidenhed med ham ved at give ham et klædningsstykke. Hans Sadler havde iøvrigt ikke været i kroen den aften, da der skulle være blevet sunget om skomageren, hvad derimod Oluf Bødker havde været. Han havde været der for at hente for 1/2 skilling tran, fordi hans kone var syg, og han kunne oplyse, at i kroen havde på det tidspunkt siddet Claus Smed, Hans Lauridsen, Knud Seier af Skjoldager og Jacob Skomagers svend. De havde denne aften set på »komedie, som en jøde havde at lade se«. De havde derefter fået et par glas brændevin, som de drak Oluf Bødker til ved, og »imidlertid sang skomagersvenden en tysk vise, som aldrig nogen af os haver hørt før, langt mindre sunget«. Alle fire indstævnede kunne bevidne, at hverken Søren Skomager eller hans familie var blevet nævnt i visen, og også andre vidner bekræftede dette. Der har altså ikke været meget pølse på den pind. Men den lille og i sig selv så trivielle episode giver os en lille smagsprøve på, hvorledes livet kunne forme sig i en sønderjysk kro ved nytårstid 1748, og oven i købet får vi den interessante oplysning om den omvandrende jødes komedieforestilling.

Kilde

Gram birks justitsprotokol, ark nr. 563, s. 131ff.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Dybbøl Mølle – med den store flagmast og mindestenene i forgrunden – er sammen med skanserne vigtige elementer i det nationale monument, som Dybbøl Banke udgør. Det planlagte »historium« må virke i samspil hermed. Fot. ca. 1930, Museet på Sønderborg slot.

Det kommende historium på Dybbøl Banke

Af HANS-OLE HANSEN

Arkitekterne Michael Freddie og Ernst Lohse vandt 1. præmien i den arkitektkonkurrence, som Fonden Dybbøl Banke udskrev i juli 1989. Efter gennemgang af ikke mindre end 192 rettidigt indsendte forslag kunne 1., 2., og 3. præmien på henholdsvis 100.000, 60.000 og 40.000 kr. og fem fjerde præmier på hver 20.000 kr. overrækkes den 8. december.

Den overraskende store interesse for opgaven at præge det nye »historie-hus« på Dybbøl Banke er blot et af flere usædvanlige træk ved års arbejde med at gøre historien levende for nutidige og kommende slægter. Hans-Ole Hansen, stifteren og opbyggeren af Historisk-Arkæologisk Forsøgscenter i Lejre, er som konsulent med i arbejdet. Han gør her rede for konkurrencen, dens forudsætninger, og kommer med forslag til, hvad et anlæg til dette formål kunne hedde.

Generation efter generation af lejrskoleelever har under deres besøg i Sønderjylland hørt beretningen om kampen om Dybbøl-stillingen i 1864 mellem de danske og preusserne. Om de ti ugers belejring, stadigt vanskeligere for de danske styrker at udholde. Og om den voldsomme, blodige og tragiske slutning den 18. april. Det er ikke til at nævne tallet på de lærere, der endnu i rosende og begejstrede ord erindrer sig den fortællekunst, som museumsfolk udfoldede ved modellen af Dybbøl Banke i Sønderborg Museum. Også indtrykket ved besøget i Dybbøl Mølle, og af nogle af de mange mindesten og gamle betonruiner af krudtmagasiner på banken fæstnede sig hos mange.

Men nye generationer af elever, og også lærere, har haft mere og mere

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

svært ved at forestille sig begivenhederne. Denne ændring skyldes udviklingen af massemedierne, især fjernsynet, og den deraf følgende forringelse af evnen til selv at fantasere sig til eller danne sig billeder af det, som fortælles eller læses. De nutidige generationer *ser* ikke rigtigt noget hverken i det synlige, i landskab, ruiner, mindestene, eller det usynlige, granaternes eksplosioner, skuddene, de såredes råb, mumlen fra de ventende, danske soldater, da beskydningen brat standsedes kl. 10 den 18. april 1864. Dybbøl Banke er for mange blevet en smuk, sommergrøn park, hvorfra yndige udsigter åbner sig fra Vemmingbund til Alssund.

Nu kunne man så hævde, at det er udviklingens gang. Historien må glemmes, vi må se fremad. Men er det nu rigtigt? Rigtigt fortalt derom lytter og ser jo alle børn og voksne gerne gamle tiders begivenheder og forhold for sig. Hvordan overvinder man problemet, så historien igen kan fortælles i landskabet. Ikke blot samfundshistorien, men også naturhistorien?

Det skulle gerne være målet for et påtænkt besøgscenter på Dybbøl Banke, tilvejebragt som en slags slutsten på det væsentligste af det saneringsog frilæggelsesarbejde, som Miljøministeriet og Dybbøludvalget havde stået for igennem 1980erne, og som nu skulle løses af Fonden Dybbøl Banke.

Ganske enkelt: Visse krigsskuepladser må ikke glemmes for fredens skyld. Virkeligheden, der var engang, må beskrives, så interessen for de bagved liggende årsager vækkes. Som de grønne plæner nådigt skjuler granathuller og sønderslagne forsvarsværker, således skjuler glemselen og uvidenheden konfrontationen med det i os selv, der fører os mod krig. Men endnu vigtigere er at understøtte og udvikle evnen til i egen bevidsthed at kunne læse i et landskab, at kunne se og høre det svundne. Kort sagt: Udvikling af fantasien!

Arkitektkonkurrencen

Stilles nu forholdene på Dybbøl Banke de sidste årtier overfor dette ønske, har situationen været sørgeligt ringe. Det samme har været gældende for andre historiske centrale steder i Danmark, f.eks. Hammershus, Jelling, Lejre, Trekroner Fort. Fra flere sider har dette været erkendt. Miljøministeriets Fredningsstyrelse, og senere Skov- og Naturstyrelsen, har arbejdet med fredninger, fjernelse af bygninger, og - nu i 125-året for kampen om Dybbøl-stillingen - tydeliggjort Skanse 4. Nye stiforløb letter oversigten, altsammen grundlæggende for næste fase - forklaringen eller fortællingen.

Kærnen i fortællingen om stedet har skullet være et hus, der kunne rumme udstillinger og aktiviteter, kort sagt de fornødne redskaber for en moderne og tidssvarende oplysning. Målet har været at fortælle seriøs danmarkshistorie for danske - og tyske - og samtidig få skabt en god turistattraktion. De mange og grundige overvejelser om, hvordan det skulle gøres, førte til, at da arkitektkonkurrencen i forsommeren 1989 blev udskrevet, kunne en stor del af indholdet i det kommende center eller »fortælle-hus« på Dybbøl Banke samtidigt beskrives for deltagerne. Beslutningen om at nedrive Hotel Dybbøl Banke og opføre et besøgscenter gav mulighed for at skabe en helhed af bygninger og indhold og ikke - som det ofte sker - som en bygning, hvor indholdet derpå senere kunne tilpasse sig.

I salene på Sønderborg slot var de 192 forslag ophængt. Det gjaldt for dommerkomiteen og dens rådgivere at

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

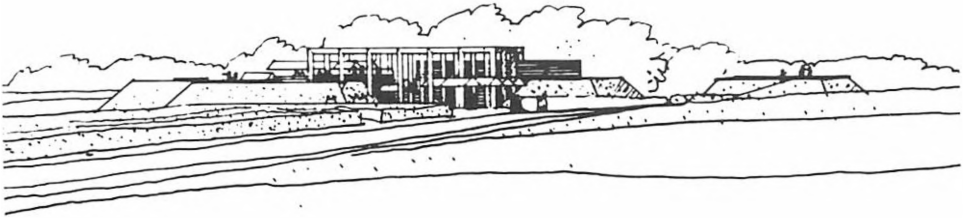

Konkurrencens 2. præmie gik til et forslag, der var indsendt af arkitektfirmaet Fogh og Følner i Gentofte. Det bestod af en langstrakt søjlehal med facadeudsmykning af glas. Den tog kun en begrænset del af udsigten imod nord og gled smukt ind i landskabet. Ligesom i det vindende forslag havde arkitekterne her brugt ideen med en bastion. I dette tilfælde var bygningen omgivet af en etagehøj bastion, der dog var gennemskåret ved indgangsfoyeren, og hvor det var ønskeligt at skabe dagslys.

få bragt antallet af forslag til mulig præmiering ned på det overkommelige. Samtlige forslag underkastedes en bedømmelse, der gik ud på at iagttage tre grundforhold.

1. Konkurrencens betingelser om placering i terræn, bygningsareal og funktion.
2. En nærmere arkitektonisk vurdering, både æstetisk, praktisk og økonomisk.
3. En konstatering af, om bygningen til sin tid ville kunne bruges til formålet, hvis den opførtes, som materialet viste. Ikke kun generelt, men taget rum for rum, led for led.

Også andre forhold talte med: Opfindsomhed, historisk viden, forslag til landskabsmæssige eller trafikmæssige løsninger.

Det har været sagt om en nybygning på Dybbøl Banke, at det »ville blive Danmarks vanskeligste byggested«. Forstået sådan, at et usædvanligt følelsesmæssigt pres hviler på stedet. Dette forhold kom i realiteten bedømmelsen til stor hjælp. Det var muligt at udskyde mange forslag, hvis realisering kunne tænkes at ville stride mod disse følelser for stedet.

Taget i sin helhed udviste samlingen af forslag mange træk af helt moderne, arkitektoniske strømninger i dagens verden. Men efter fagdommernes opfattelse i de fleste tilfælde mindre selvstændigt grebne. Skulle et eksempel nævnes, kan den såkaldte dekonstruktivisme kort omtales. Idéens stiltræk er en konstruktion, en bygning, revet fra hinanden og brudstykkerne derpå sat anderledes sammen. Som et sindbillede på livets virkelighed, som opfattes som ikke en konstruktion - en ikke færdig bygning.

Derved fremkommer forbløffende eller spændende konstruktionsplaner, der danner figurer og rummer lige eller krumme murforløb og har en bygningskrop fuld af spændende brud og spring, bl. a. i mure og tage. Et forslag, som på tegning og modelfotos står sig stærkt, men om man nu forestiller sig en tur rundt i en bygning i den beskrevne arkitektoniske stil, kan det være, at den slet ikke opfattes så spændende, samtidig med at huset let frembyder funktionelle problemer.

Visse forslag tog klart udgangspunkt i stedets landskab eller dets historie. Krigen, landsdelenes tab for Danmark og Genforeningen indgik i murforløb

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Vinderprojektet i arkitektkonkurrencen om et besøgscenter på Dybbøl Banke er tegnet af arkitekterne Michael Freddie og Ernst Lohse, København. De beskriver selv projektets hovedide således: »Selve bygningen er udformet som et skarpt hjørne på en forsvarsbastion. Som et nationalt minde vælder den op af jorden, et minde om krigens gru – et ragnarok, da Danmark blev løbet over ende – men samtidig et vidnesbyrd om mod, styrke og vilje til at overleve.«

Herover ses en aksonometri (rumlig afbildning uden perspektivisk forskydning) af besøgscenteret set skråt fra oven. Indgangen er nederst til venstre, forevisningsgården øverst til højre.

På modsatte side ses en plan af bygningens øverste etage. Tegningen er vendt, således at den er set på samme måde som den aksonometriske tegning herover.

I vinderprojektet anvendes meget ekspressive former for at udtrykke den voldsomhed, som prægede begivenhederne ved Dybbøl.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og konstruktionsidé i et bygningsforslag. Men her kom så spørgsmålet: ville den besøgende kunne erkende den indbyggede symbolik?

En del forslag viste sig inspireret af skanser på Dybbøl Banke, der jo alle er anlagt af 1864-krigens sejrende part, preusserne. Løsninger af denne type ville kunne medføre, at flere skansevolde og nye bastioner ville føre til endnu større forvirring om skanseanlæggene hos besøgende på Banken.

Efter godt en uges uafbrudt arbejde med at fravælge forslag ud fra bedst mulige, saglige kriterier, valgtes 1. præmieforslaget. Alle investeringerne i tid og penge i arkitektkonkurrencen har her virkelig givet bonus. Der er tale om mere end et hus, en bygningsramme. Ved et stort, nu indledt samarbejdsslid, skulle det kunne lykkes at lægge et enestående hus - også internationalt set - på Dybbøl Banke.

Men det bliver ikke nogen let opgave. Et blik på illustrationerne af konkurrenceforslaget - og altså ikke den endelige, bearbejdede bygningsplan - skulle sige hvorfor!

Hvordan vil det være at komme på besøg i denne bygning?

Den mærkelige, blågrå, ret lave, men skæve bygning ligger med »stævnen«

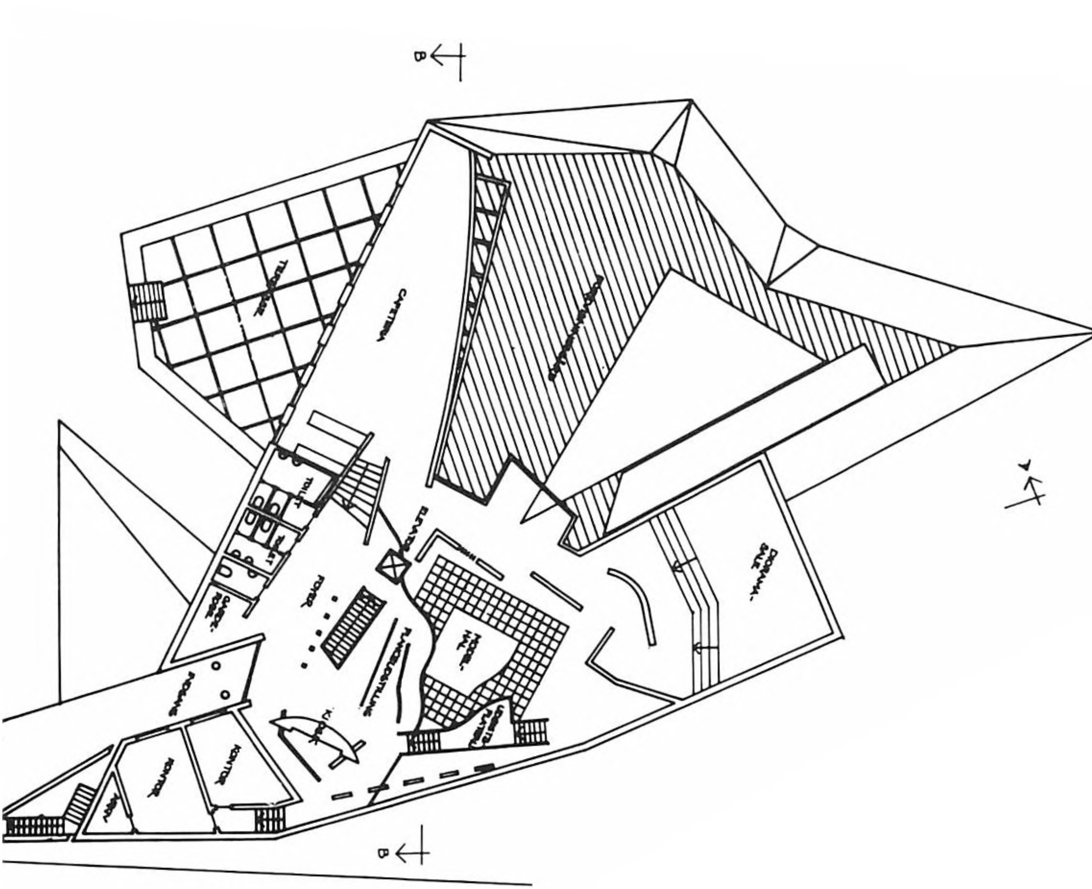

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

tæt ved landevejen. Når man går hen imod den, rettes blikket uvilkårligt flere gange mod det farverige, abstrakte, eller måske surrealistiske symbol på nederlaget, der hæver sig over bygningen. Aha! Café-terrassen til venstre! Det, der ikke kan glemmes ved husets forhal er udsynet, der går vidt gennem bagvæggens vinduer i to etager, ud over en V-formet gård, hvor der foregår noget, og videre op mod himlen til banner- og flagskulpturerne deroppe. Til venstre trappen ned til gården og cafeen, til højre indgangen til en mørkelagt hal i to etager. I midten en elevator for bevægelseshæmmede.

På billetskranken er udstillet salgstryksager, f. eks. nogle nye, gode kort over Dybbøl i folderformat og et billedhæfte for børn om slaget om Dybbølstillingen. Helt enkelt beskriver et par store plancher baggrunden for 1864-krigen, dens optakt, og dens eftertid indtil Genforeningen 1920.

Efter modelhallens mørke, hvor de ti ugers belejring opleves som lyssignaler på en stor, gennemskinnelig landskabsmodel og som tegnet animation på en næsten lige så stor filmskærm ovenover modellen, kommer man ned og ind i dioramasalen. Det er tusmørke, gående mod nat. Sammen med spejdende figurer i landskabet ser man ud over et krigshærget, ødelagt skanse- og løbegravslandskab. Det er aftenen den 17. april 1864. Så der virkelig således ud dengang? Glimt lyser op langt ovre på Broagerland. Om lidt kommer granaterne! Fra disse mørke rum, hvor lyd og lys er fortælle-mediet, træder man så ud i forevisningsgården. Mellem to betonmure, der åbner sig mod nordvest og en indgravet banket med beklædning af skansekurve og risfaskiner, er en gruppe personer igang med at flette en ny skansekurv op. En foreviser i datidens uniform forklarer om de forskellige stadier i klargøring af en feltkanon til skud. »Kom med ind i blokhuset derhenne og smag på vores middagsmad - gule ærter med flæsk«, siger han. Flere gæster, især børn og unge, løfter og bakser med forskelligt: en granat, en skansepæl.

Der sanses og der føles!

Så meldes det, at filmsalen nu er klar til næste forestilling. Gården tømmes for hovedparten af de besøgende. Gennem det lille, underste galleri foran trappen op til forhallen, kommer man frem til en rummelig filmsal.

Her slutter fortællingen om dagen den 18. april 1864 med billeder, lydgengivelser, stemmer på danske dialekter, der oplæser breve, reporteren, der forekommer at være til stede, da de danske for sidste gang rykker over i Dybbøl-stillingen. Næppe kan de vide, at i den årle morgen skal de være med i den nyere danmarkshistories blodigste slag. Da det virkelig tager fat, oplever de besøgende i filmsalen det, som var de næsten til stede.

Besøget har virket, som varede det ganske kort tid. Men tog dog en lille time!

Man er tilbage oppe i forhallen. Skal det være et besøg i caféen, - og så en tur ud i terrænet, eller vil man straks derud, hvor alt det fortalte jo skete?

Her slippes fantasien til fordel for en nøgtern, absolut grundproblemstilling: *Hvis de besøgende i den bygning, der nu opføres på Dybbøl Banke, opfatter fortællingerne her som så dækkende og spændende, at de ikke fortsætter ud i landskabet til skansemarkeringer og mindesten på Dybbøl Banke, så er ideen med et center forfejlet!* Denne problemstilling gælder for alle typer såkaldte »visitor centers«, dvs. besøgscentre, rundt om i verden. Disse centres mening består i at bygge en indre bevidsthed op hos de besøgende gæster om det, der er foregået i det

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

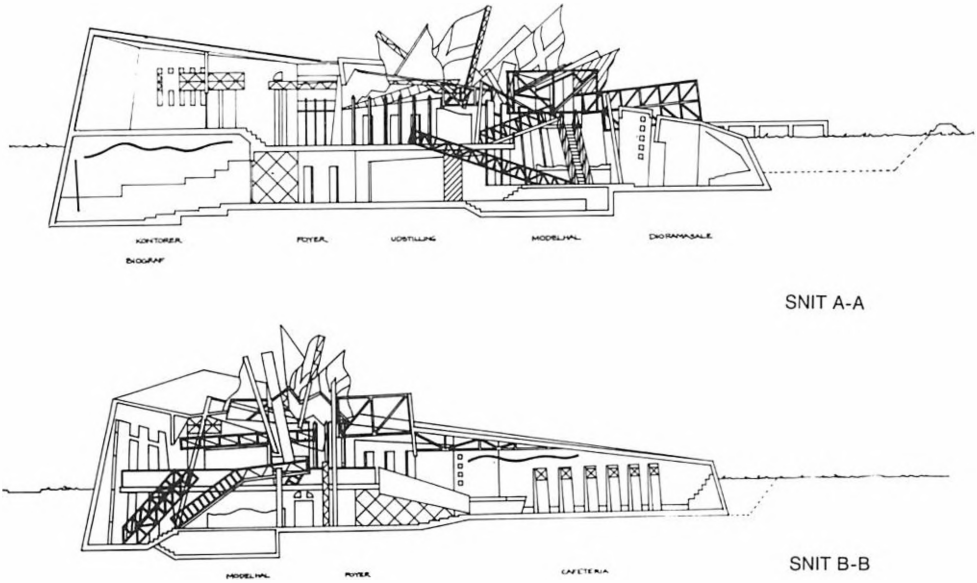

Vinderprojektet, snit gennem bygningen (jfr. planen side 81). Bygningens form som en bastion fremgår klart. Udefra kan denne form opleves som afvisende, da den har form som et forsvarsværk, men indenfor bærer bygningen præg af lys og åbenhed.

omliggende landskab eller naturområde. Det er en krævende og meget spændende balancegang at få opfyldt vort formål med det kommende anlæg. At forøge oplevelsen og indtrykkene ved rundturen på Dybbøl Banke. Og dog lade noget hvile i forundringens og i det ubesvaredes hemmelige spænding! Og at fostre et stærkere ønske om at tage ned til Sønderborg Slot for der – i museet – at se de originale ting.

Historium.

Ordet »besøgscenter« er hverken dækkende eller brugeligt for den bygning, der anlægges på Dybbøl Banke. Det er et »historiefortællings-hus«, et historium. Vi må spare på den alt for hyppige brug af efterledet »center« (dagcenter, forsøgscenter, indkøbscenter) og tænke på ordene »akvarium«, »gymnasium«, »eksperimentarium«, »planetarium« og »sælarium«. Alle disse ord betegner en specialbygning til et specialformål. Den latinske form har gammel hævd i det danske sprog. Et »historium« er ikke et museum: For det er ikke Dybbøl Bankes hus, som rummer forskning, bevarelse eller udstilling af fortidens levn. »Historiets« opgave er at fortælle historie om et givet steds kultur eller natur. Derfor *Dybbøl Banke Historium.*

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

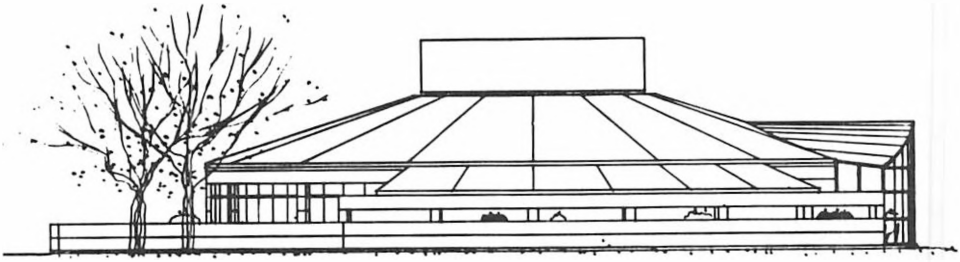

Dette forslag, som var indsendt af arkitekt Hans Maar Andersen, Frederikssund, og hvis østfacade ses herover, fik 3. præmie. Det var udtryk for et ønske om at tilpasse huset i størrelse og form til Dybbøl Mølle, men dommerkomiteen fandt det dog problematisk at bygge et modstykke til møllen, som skal forblive unik og det altdominerende vartegn for egnen. Præmien blev derfor i dette tilfælde givet for den utroligt stramme og effektive udnyttelse af de 650 kvadratmeter bygningsareal, konkurrencebetingelserne stillede som maksimum, opnået netop på grund af cirkelplanen, og med et klart udstillingsforløb omkring en centralt beliggende foyer (herunder).

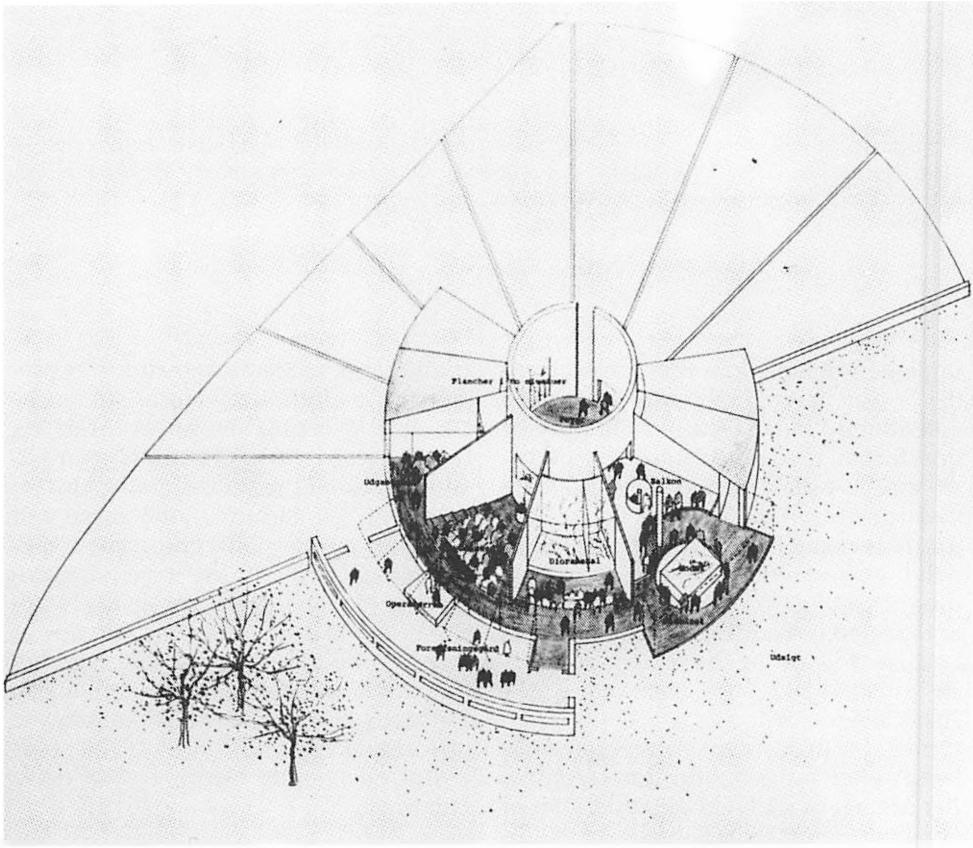

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Om sydslesvigsk identitet

– i anledning af en bog

Af BENT SØNDERGAARD

Ole Andersen har udgivet en – boghåndværksmæssigt smukt lavet – publikation, på hvis titelblad der står »Identitet – en roman fra Sydslesvig.« Dette til trods melder der sig følgende spørgsmål: *Er* dette en roman? Tja, en roman er det vel i den forstand, at det er en længere fortælling med en opdigtet handling, men i det ydre er der nogle mærkværdigheder. Eksempelvis findes der en fortale, en fortegnelse over benyttet litteratur (således som det er tilfældet ved videnskabelige afhandlinger) samt en »taksigelse« til mundtlige kilder – så nogen helt almindelig roman er det altså ikke.

Som titlen siger, handler bogen om identitet, altså det spørgsmål, som er af eksistentiel vigtighed for ethvert menneske: Hvem er jeg, hvad er jeg, hvorfor er jeg det? Man kan også kalde det jegbevidsthed. Nøgleordet identitet dukker op igen og igen i teksten, lidt for ofte; forfatteren betragter vist sine læsere som tungnemme. Somme tider tænker læseren irriteret«. Jeg *har* forstået det.

Et menneskes identitetssøgning kan undertiden være en kompliceret affære, ikke mindst, såfremt dette menneske – som her – lever mellem to sprog og to kulturer, som skal bringes »på plads« i identitetsfindingen, selv om det er en misforståelse at tro, at dannelsen af identiteten *altid* er problematisk i en sådan situation. Gennem mine snart sytten års arbejde i grænselandet har jeg mødt ikke så få unge danske sydslesvigere og tyske nordslesvigere, der hvilede sikkert i sig selv, nogle i begge lejre med udpræget dansk, andre med tydeligt tysk jegbevidsthed, ligesom jeg har mødt splittede individer, som havde svært ved at finde ud af, hvad de var. Forholdet mellem på den ene side tosprogethed og tokulturelhed og på den anden side skabelsen af den nationale identitet er videnskabeligt omstridt. Min egen opfattelse er den, at har et menneske af andre grunde vanskeligt ved at finde sig selv, så kan tosprogetheden/tokulturelheden besværliggøre identitetsfindingen. Dette er sammenhængende med, at et menneske på grund af sin dybe fortrolighed med to kulturer er i stand til »at øse af to kilder« og så at sige danne sin individuelle syntese (i dette tilfælde af dansk og tysk). Sådanne muligheder har det ensprogede og »enkulturelle« menneske ikke, fordi de i sammenligning hermed overfladiske fremmedsprogskundskaber, som vedkommende i bedste fald er i besiddelse af, sjældent går så dybt i personligheden, at det påvirker identiteten. Sagt på en anden måde: Den unge danske sydslesviger eller tyske nordslesviger har mange brikker til »identitetspuslespillet«. Derfor *kan* det være vanskeligt at få dem alle på plads. *Hvor vanskeligt* det bliver for den enkelte, afhænger af mange ting, bl. a. af minoritetssprogets og -kulturens stilling i det omgivende samfund. På dette punkt kommer vi ikke uden om at erkende, at situatio-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

nen i Sydslesvig ikke er den gunstigste, fordi den, for hovedparten af den »indfødte« minoritetsbefolkning, er kendetegnet ved det, som i forskningen kaldes »sproglig gaffeldeling.« Dette ses tydeligt i børnehaver og skoler, hvor barnet tit er spaltet mellem den sproglig-kulturelt danskdominerede institution og det helt overvejende tyskdominerede nærmiljø. Rigsdansk i Sydslesvig tenderer derfor til, for oprindelige sydslesvigere, at blive et institutionssprog mere end et levende og naturligt hjemmesprog. Selv den mest kvalificerede danskundervisning kan imidlertid ikke kompensere for fraværet af dansk hjemmesprog. Under disse givne grundvilkår tror jeg, det er stærkt begrænset, hvor dybtgående den sproglig-kulturelle påvirkning kan blive i forhold til identitetsdannelsen. Det er det resultat, jeg gang på gang er kommet til, når jeg har talt med unge sydslesvigdanskere (fra tysksprogede hjem), der har gennemgået hele forløbet dansk børnehave - skole - gymnasium.

I denne sammenhæng må det også tages med i betragtning, at det danske mindretal i Sydslesvig er en meget sammensat størrelse, bestående af adskillige grupperinger, dels mennesker fra de slægter, der »altid« har været dansksindede, dels forskellige grupper af »nydanskere« - hvoraf nogle er meget nye, hvilket tit svækker dybden i danskheden, sproglig-kulturelt set.

Ole Andersen beskæftiger sig indgående med problemet om de mange »fremmede« i mindretallets rækker. Bedst sker det i den vidunderlige myte om »Nørre Upperup Kaninavlerforening«, der, efterhånden som interessen for kaninavl dør ud, erobres indefra af blodhundeejerne. Denne tekst burde være pligtlæsning for alle, der interesserer sig for danskheden i Sydslesvig.

Overhovedet skal forfatteren ikke have utak for at have sat fingeren på dette ømme sted. Nogle inden for mindretallet vil sikkert - tro mod traditionen! - forsøge at tie bogen ihjel ud fra den dér rådende ideologi, som er totalt udansk: Der er ingen problemer, så længe vi ikke taler om dem! Undertiden kan det faktisk være nødvendigt at vække de sovende hunde. Andre vil nok forsøge at bagatellisere bogen. Disse kan tænkes at have et angrebspunkt i, at der ikke er tale om noget helstøbt kunstværk. Dette er kun forventeligt. Men for eksempel frisindede lærere må kunne se, at romanen er et brugbart redskab i undervisningen, ikke fordi eleverne skal pånødes Ole Andersens meninger, men først og fremmest, fordi de kan have behov for at få disse problemer gennemlyst på en renfærdig måde - herunder en forståelse af, hvorfor netop deres egen identitetsdannelse i den tosprogede/tokulturelle situation kan være mere kompliceret end normalt. Herved kan de måske få en nødvendig hjælp til i ro at finde frem til sig selv. De vil nok have let ved at identificere sig med hovedpersonen, skoledrengen Claus, der er et produkt af en sydslesvigdansk mor og en »omvendt« tysk far. Og dette unge menneske er altså på jagt efter sin rette identitet i den vanskelige balancegang mellem dansk og tysk, som ofte besværliggøres af forældrenes, skolens, omgivelsernes holdning hertil, ikke mindst det krampagtige krav om altid at tale dansk, hvor det er muligt - men måske unaturligt.

Romanen, hvis komposition er mere end kunstfærdig, foregår på flere planer. Efter min ringe formening er de realistiske scener lykkedes bedst. De mere fantasifulde, hvor den trafikkvæstede Claus sidder på regnbuen med de to gudinder Danoise og Germani-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Siden 1920erne har de danske årsmøder været en ydre manifestation af det danske mindretals tilstedeværelse i Sydslesvig. Årsmøderne, der også kan opfattes som identitetsskabende, har igennem årene haft et ret fast mønster, både gennem form og indhold. Fra årsmødet i 1967 ses her optoget ved Mariekirken i Nørregade i Flensborg med spejderorkestre og faner i spidsen. Fot. i Historiske Samlinger, Aabenraa.

que (som han dog kan finde på, den Andersen) og leder efter sin egen identitet i en nordisk mytologisk verden, er fantasifuldt udtænkt, men stereotype og ulevende i udførelsen. Her mærker man, at selv om forfatteren bærer det litterært forpligtende efternavn Andersen, så er der langt fra Ole til H. C. – men mindre kan kanske også gøre det.

Jeg har også en anke at anmelde mod en række historiske situationer, som Claus genoplever, f. eks. fra de to slesvigske krige, Genforeningen, den anden verdenskrig, med den begrundelse, at de er en del af hans »historiske identitet.« De bærer nemlig i lidt for høj grad præg af at være overtaget fra de bagi angivne kilder, og de er ikke ganske integrerede i helheden. Hertil kommer en vis sproglig slaphed og slattenhed.

Sammenfattende kan jeg sige, at det

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

er en spændende roman om en aktuel problematik, som Ole Andersen har skrevet, men kunstnerisk helstøbt er den ikke - og i øvrigt heller ikke uden sprogfejl.

Det kan næppe undre en kender, at løsningen på Clauses identitetskonflikt ligger i, at han hverken identificerer sig som dansker eller som tysker, men som sydslesviger.

Dette virker meget »nutidigt«. Forleden talte jeg således med et politisk fremstående medlem af mindretallet, der formulerede sig således: Vi sydslesvigere er dødtrætte af de danske »missionærer«, som bliver sendt herned. Vi vil have ret til at være os selv - som sydslesvigere. Hendes opfattelse ligger i forlængelse af denne bogs. Og ved samtale med unge sydslesvigere har jeg fået det indtryk, at der er tale om en almindelig tendens. For mig at se er det en glædelig udvikling, såfremt sydslesvigeren får en større selvbevidsthed. En ukritisk og ureflekteret beundring for Danmark og alt dansk, fordi det er dansk, har, så vidt jeg kan bedømme, hidtil spillet en alt for stor rolle syd for grænsen, - og har tillige så ganske givet besværliggjort en naturlig balance mellem dansk og tysk i identitsdannelsen.

Ole Andersens bog bør ikke blive en enlig svale. Dertil er dens tematik for væsentlig. Et næste skridt på vej til en identitetsafklaring kunne være en dokumentarisk bog, der rummede samtaler med unge mennesker med forskellige identitetsprofiler.

Herefter skal jeg anlægge en helt anden betragtning på denne roman, en betragtning, som ikke tager sit udgangspunkt i romanen selv, men i fortalen hertil, hvor det siges, at det er karakteristisk for Sydslesvig, at denne landsdel kun har frembragt få forfattere. Dette begrundes med, at grænselandets position mellem dansk og tysk har hæmmet de sproglige talenter, fordi det er vanskeligt at beherske »de mange tungemål«. Dette er synspunkter, som er set og hørt før i Sydslesvig, men det bliver de ikke nødvendigvis rigtigere af, for mange mindretal er netop kendetegnet ved at have en rig litteratur. Det, der er »galt«, er snarere noget helt andet, nemlig at det danske mindretal, som bekendt, ikke primært er en sproglig-kulturel minoritet, men en sindelagsminoritet. Med det rigsdanske sprogs svage position *i mindretallet som helhed* in mente ville det være ubilligt at forvente, at mange mennesker (også med mulige litterære talenter) skulle være i besiddelse af en sådan beherskelse af dansk, at de kunne digte herpå. Noget sådant kræver nemlig et meget stort sprogligt register. Havde der været tale om et egentligt sproglig-kulturelt mindretal, ja, så havde ressourcerne været langt større.

Men jeg ønsker også at gøre det synspunkt gældende, at den sydslesvigdanske skønlitteratur fra de sidste 70 år har et større omfang, end udenforstående almindeligvis forestiller sig, og der er også gode ting imellem. Derfor er der måske ingen skellig grund til at være misfornøjet med hverken kvantiteten eller kvaliteten af denne, når man tager hensyn til minoritetens størrelse og rigsdanskens position inden for denne. Ole Andersen er et skud på en mere forgrenet stamme, end man måske umiddelbart skulle tro. Det, vi mangler, er snarest en sydslesvigdansk litteraturhistorie, som kan dokumentere dette.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Den historiske fortælling

– i anledning af to bogudgivelser

Af ERIK LINDSØ

»Mine historier bygger på noget autentisk. På ordlyden i et fæstebrev, på oplysninger i en kirkebog eller på en tro. Men i alle historierne har det autentiske måttet glide over i fiktion, for at historierne kunne blive sande«. (Knud Sørensens note til hans historiske noveller i bogen »Historier fra Engang«, 1989).

H. E. Sørensen er vel kendt af de fleste af Månedsskriftets læsere. Denne ukuelige kulturmand fra Skærbæk, der er et lysende, nutidigt eksempel på en dansk tradition om, at museer godt kan skabes og styres, at bøger godt kan skrives, og at meninger godt kan måle sig, uden at man behøver at have papir på det og være kendt på parnasset.

H. E. Sørensen var i 1973 på rejse i Østafrika, og mødte her i byen Malindi i Kenya den da 84-årige Kurt Hansen. »Vi talte dansk. Til at begynde med søgte han efter ordene. Han havde ikke brugt sit modersmål i mange år, men efterhånden huskede han det, og han talte det mere og mere sikkert. Det var et gammelmodigt sprog fra århundredets barndom, et uforfalsket sønderjysk, som man talte det på Rømø for 70 år siden.«

Kurt Hansen forlod Rømø og Sønderjylland under Første Verdenskrig sammen med kammeraten Erik Jørgensen fra Løjt og ca. 30 andre. Som alternativ til evt. at havne i skyttegravene på vestfronten, havde de taget imod et tilbud om at deltage i et undsætningstogt til Tysk Østafrika. Og således stævner de ud fra Wilhelmshafen en nat i februar 1915 på en damper lastet med krudt og kugler, der skal forsyne de tyske styrker i Afrika. De når rundt om Kap Det Gode Håb, men bliver ud for Dar es Salamm beskudt af englænderne, og skibet grundstøder. Besætningen redder sig i land, og Kurt Hansen havner langt inde i landet på en af det tyske riges fremskudte poster i Østafrika som aktiv feltsoldat.

Alt dette sidder den aldrende Kurt Hansen og fortæller vor mand fra Skærbæk en sommerdag i 1973. Og først nu får vi andre lov til at få del i historien. For Kurt Hansens historie er nemlig handlingen i H. E. Sørensens debut som romanforfatter i *Vejen til Malindi*.

Og måske er det godt, at H. E. har ventet så længe. Gode fortællinger har det nemlig som en god rødvin. De skal lagres nogle år, inden de bliver rigtig gode. En historie bliver til en god historie, når man har levet med den et stykke tid. Så kan den blive påtrængende. Ligefrem stille krav om at blive fortalt. Og i sådanne tilfælde bliver den som regel godt fortalt, fordi fortælleren er et med sin historie. Historien ligger fortælleren på hjerte, og et bedre sted kan den ikke ligge, når den skal fortælles.

Sådan fornemmer jeg, at H. E. Sørensen har haft det. Under alle omstændigheder er der kommet en god og til tider fremragende roman ud af mødet med denne Kurt Hansen.

Romanens øvrige indhold skal ikke

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

røbes. Det ville være synd for de forhåbentlig mange læsere, den får. Men uden at ødelægge spændingen, kan det røbes, at Kurt Hansen aldrig kommer tilbage til Rømø. Han kommer i et specialkorps, der skal sprænge en strategisk vigtig bro langt inde på engelsk område. Som den eneste overlever han på mirakuløs vis. Bliver døden nær fundet af en afrikansk stamme. Bliver optaget i den, og gifter sig med en pige fra stammen. I 1973 serverer denne afrikanske pige, nu gamle kone, kaffe på terrassen i Malindi, mens Kurt Hansen fortæller sin historie til H. E. Sørensen. Historien om sønderjyden, hvis tvangindkaldelse til den tyske krigsmaskine førte ham til en anden verden og et andet liv.

Det er ingen hemmelighed, at man oplever romanen bedre, når man ved, at den bygger på dokumentarisk materiale. Den fantastiske beretning har vitterligen fundet sted, selvom den her bliver fortalt som fiktion med fortællerens frihed. Men sådan skal den slags historier fortælles, og derfor har H. E. Sørensen valgt den rigtige form, og der er grund til at ønske ham tillykke med hans første roman – såmænd en lille mursten på godt 200 sider. At sproget så ikke vil give ham nogen hædersplads i dansk litteratur, ja det er skriverkarlen fra Skærbæk nok bedøvende ligeglad med, og vi andre kan også være det. Det opvejes så rigeligt af komposition, spænding og historisk indsigt. En lille flig af Sønderjyllands historie, flot fortalt.

★

At indsigt, fornemmelse og forståelse for en egn, dens særpræg og historie gennem tiden har givet anledning til gode historier, erindringer, romaner, noveller, ja det er der flere strålende eksempler på i de sidste 150 års danske litteratur. Åkjær og Blicher blandt de ældste, der blev stående, og Knud Sørensen og Jens Smærup Sørensen blandt de nutidige, der givetvis bliver læst langt ind i næste årtusinde.

De nævnte forfattere adskiller sig fra andre gode historiske romanskrivere, som i disse år er bestsælgere i fædrelandet (Ebbe Kløvedal Reich, Helle Stangerup, Mette Winge m. fl.), ved at de netop i bund og grund skriver ud af den lokalitet, den egn, den hjemstavn, hvor de lever. Det er værd at bemærke netop i en tid, hvor også den lokalhistoriske interesse er i fremmarch. Lægmand og -kvinde er begyndt at gribe og begribe historien på sin egen måde. – Og det bør måske specielt bemærkes blandt videnskabsuddannede folk på museer, arkiver og i studerekamre. For jeg tror, at denne fornyede historiske interesse skyldes de sidste årtiers centraliseringer, hvor det elskværdige i nærheden druknede i det ekspertvælde, der skulle til for at styre det store. »En ekspert er en person, der kommer langvejs fra«, har Åge Rosendahl sagt fra hans Verdensuniversitet i Thy. Og sådan kom de langvejs fra til vore hjemstavne, og gjorde sig videnskabeligt og bureaukratisk kloge på vore anliggender på et andet sprog, end det vi talte med hinanden. Og således kom også historikere, etnologer og arkæologer til vore hjemstavne og gjorde sig kloge på vor historie – ofte på et sprog vi ikke forstod. Det kom der også – det er vigtigt at huske – meget godt ud af. Men der var (og er) for meget kaudervælsk og for lidt hjertesprog. Der kom alt for mange afhandlinger, skriftrækker og videnskabelige foredrag, der krævede alt for megen hjernegymnastik. Og der kom stort set ingen fortællinger, der af hjertens lyst kunne sætte følelseslivet i omdrejninger. Historikerne sprang på vognen, og den lokale

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

historie blev skrevet med noteapparater og »Deutsche Zusammenfassung« – og pist væk var det folkelige engagement, som kunne sætte sindelaget i værk. Når historien skulle være folkelig, blev den til underholdning på flimmerskærmen: Piet van Deurs i gummistøvler i Nydam Mose eller Erik Kjersgaard stønnende op af en gravhøj i Jelling.

Historien har dybest set kun nogen mening for os almindelige mennesker, når den opliver mere end den oplyser. Hjernen kan ikke forstå det, som hjertet og følelsen ikke først brænder for. Når man ikke kan oplive, kan man kun tiltrække med pop og grimasser eller skrive og snakke for sin egen inderkreds – med et pænt undskyld til mange undtagelser.

Jeg tror, at den store interesse for den fortælleglade historieskrivning, som i disse år både skrives og sælges og læses i erindringer, romaner og noveller er en reaktion mod dette. Folket vil sin egen historie. Fortælleformen gør historien levende og hermed også folkeligt engagerende. Og jeg tror, at netop denne historieskrivning på en ny og bedre måde kan få folk til at kaste sig over museerne og de lærde skriftrækker, fordi når man først er blevet begejstret, kan man godt bøvle med at forstå det besværlige.

★

En sådan begejstring vækker H. E. Sørensens bog »Vejen til Malindi«, og det samme gør en bog om »Sønderjyske Fortællere«, som folkemindesamleren Eske K. Mathiesen har redigeret for Sprogforeningen. Mathiesen har fundet 20 eksempler på, at Sønderjylland gennem de sidste 100 år har frembragt flere af H. E. Sørensens slags: Gode folkelige fortællere.

Bogen er en broget mosaik. Det siger sig selv, når man samler 20 (én kvinde!) slesvigske fortællere fra en hundredårig periode og repræsenterer dem med en til to tekster hver på 2 til 36 sider. Bogen er da næsten også umulig at læse i sammenhæng. Hertil er forskellene i sprog, tid og indhold for stor. F. eks. kan man møde den lamme urmager fra Aabenraa med et af hans fantastiske Slesvigske Sagn for lige efter at møde Hermann Bangs pertentlige minder fra Asserballe. Og Peter Seeberg fortæller om barndommen i Skrydstrup side om side med Helmut Leckbands beretning om russisk krigsfangenskab.

Men læser man dem lidt efter lidt eller i selvvalgt rækkefølge, får man virkelig med denne bog en god fornemmelse af en righoldig og traditionsrig sønderjysk fortælletradition. Ligeledes viser bogen, at det at bearbejde og sidenhen fortælle om de oplevelser, man får, når historien handler med en landsdel på godt og ondt, spiller en stor rolle, når sindelaget skal gøres klart, og bevidstheden om tilhørsforhold og oprindelse skal sættes på prøve.

Sprogforeningens Almanak har gennem årene været stedet, hvor man kunne møde de sønderjyske fortællere, og mange af bogens tekster er da også første gang trykt her. Men for dem som ikke læser Almanakken, vil de fleste af forfatterne være ukendte. Men Mathiesen har skrevet korte indledninger til dem alle og får dem rimeligt placeret litterært og historisk.

Flere steder i indledningerne antyder Eske Mathiesen, at man ligefrem kan tale om en sønderjysk litteraturhistorie. Ved læsningen af »Sønderjyske Fortællere« sidder man tilbage med et brændende ønske om et overblik over

fortsættes side 94

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Det sker –

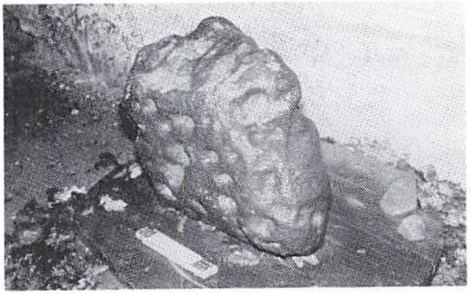

En af de »underlige sten«, som ikke viste sig at være en meteor. Det er en kvartsholdig biolit, hvis grubede overflade er fremkommet ved jordiske kemiske processer og ikke ved smeltning under et eventuelt styrt gennem jordens atmosfære. Fot. Hans Helmer Kristensen.

Er det Danekræ?

Den 1. januar 1990 trådte den nyrevi-derede museumslov i kraft. En ny tilføjelse og et nyt begreb dukkede hermed op i danskernes bevidsthed. Det var ordet »Danekræ«.

Loven siger i paragraf 36b: »Den, der i Danmark finder en botanisk eller en zoologisk genstand af fossil eller subfossil oprindelse eller en geologisk genstand af enestående videnskabelig eller udstillingsmæssig værdi, skal tilbyde staten genstanden.«

For at oplyse om dette nye begreb, åbnede Geologisk Museum i København en særudstilling over emnet i januar i år. En række fornemme eksempler på genstande, som ved lovens ikrafttræden automatisk var blevet ophævet til Danekræ, blev vist ved denne lejlighed. Heriblandt en sensationel nyhed. Jernmeteoritten »Felsted«.

I oktober måned 1989 kontaktede en mand fra Felsted-egnen museumsinspektør Flemming Roth på Midtsønderjyllands Museum og fortalte om en »tung sten«, som en bekendt havde fundet på marken under forårsarbejdet for nogle år siden. Da »stenen« blev kørt til museet og draget frem fra bilens bagagerum, blev man hurtigt klar over, at den burde undersøges nærmere af en ekspert.

»Stenen« blev sendt med kurer til Geologisk Museum i København, hvor den blev undersøgt af Poul Graff-Petersen, der straks kunne sige, at det med 90% sikkerhed drejede sig om et meteor, hvilket blev godtgjort af senere analyser. Meteoret blev herefter døbt »Felsted«, således som traditionen i astronomiske kredse byder og under dette navn indført i annalerne verden over.

Felsted er Danmark fjerde meteorit og vejer 13,5 kg og er tre gange tungere end en almindelig sten af samme størrelse. Indtil nu er der kun fundet få stenmeteoritter og to jernmeteoritter her hjemme. Det er dog muligt, at der rundt om på markerne ligger flere gæster fra rummet, som venter på at bliver samlet op. At det ikke skorter på sønderjydernes interesse for »underlige sten«, tyder antallet af henvendelser angående sådanne, til Midtsønderjyllands Museum på. Museet blev i januar kontaktet fire gange angående »tunge sten« der kunne være meteoritter, men som desværre ikke kunne bestemmes som sådan.

Det skal dog ikke afholde nogen fra at komme frem med »underlige sten«, fundet på stranden eller under markarbejdet, for selvom meteorer er sjældne, kan det alligevel lykkes at finde budbringere fra rummet i Danmark.

Martin Abrahamsson

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

på de nordslesvigske museer

Midtsønderjyllands Museum på Gram Slot

31. marts kl. 10 — *Ådalsekskursion*
Under ledelse af Martin Abrahamsson. Isens og smeltevandets landskabsformende virksomhed påvises under fælles bustur i det Midtsønderjyske.

Sønderjyllands Kunstmuseum

3. marts til 25. marts — *Surrealismen*
En præsentation af Sønderjyllands Kunstmuseums egen samling.

31. marts til 3. juni — *Erik Stæhr-Nielsen*
En retrospektiv udstilling med malerier, akvareller og tegninger af denne i perioder oversete kunstner i dansk Modernisme.

Tønder Museum

For tiden pågår en nyopstilling af museets samlinger i porthuset, vedrørende slottene Tønderhus, Trøjborg og Grøngård. Opsætningen kan beses efterhånden, som den skrider frem.

Museet på Sønderborg Slot

10. marts til 31. marts — *Årets gaver*
I en kalejdoskopisk udstilling vises de indkomne gaver til museet i perioden marts 1989 til 1990.

17. marts til 16. april — *Handelsbankens Kunstforening*
Udstilling af indkøbte værker.

Haderslev Museum

indtil 25. marts — *Fra pulterkammeret*
Udstillingen af gaver til samlingerne gennem de seneste fem år, viser den store opbakning om museets indsamlingsarbejde.

14. marts kl. 19 — *Haderslev som garnisonsby*
Fordrag af fhv. arkivleder H. P. Drescher om de forskellige regimenter, der har været stationeret i byen, og om samspillet mellem garnison og by.

Aabenraa Museum

17. februar til 4. marts — *Kunstudstilling*
Med Dyke Johannsen

23. marts til 16. april — *Ved Døden*
Fotografier af Krass Clement

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fortsat fra side 91

denne sønderjyske fortælletradition. Det kunne en fyldig indledning have rådet en smule bod på. Under alle omstændigheder ligger der her en opgave og venter, og man kan kun opfordre Sprogforeningen til at gribe chancen og følge udgivelsen op.

Knud Sørensen fra Mors siger om sin historiefortælling, at der må det autentiske glide over i fiktion, for at historierne kan blive sande. Her udtrykker han kort og præcist, at en gammel dansk tradition er kommet ud af sin dvale igen: At den folkelige historieopfattelse kun skaber bevidsthed og får sandhedsværdi, når den af hjertenslyst fortælles, og når lytteren eller læseren lægger den sig på sinde mere end på hjerne.

Derfor hilses disse to bøger velkommen på den sønderjyske fortællescene. Lad os håbe, at flere følger efter. Der vil blive brug for dem, når vi en gang efter 1992 for alvor roder rundt efter sindelaget.

H. E. Sørensen: Vejen til Malindi. Roman. 208 sider. Forlaget Melbyhus, 1989. Pris: 172 kr.

Eske K. Mathiesen (red.): Sønderjyske Fortællere. 238 sider. Udgivet af Sprogforeningen, Aabenraa, 1989. Pris: 148 kr.

Bognyt

Nazistisk pigeopdragelse

Annemarie Leppien og Jörn-Peter Leppien: Mädel-Landjahr in Schleswig-Holstein. Einblicke in ein Kapitel nationalsozialistischer Mädchenerziehung 1936-40. Wachholtz Verlag. 144 sider, indb. Rigt illustreret. Pris DM 34,80.

Annemarie Leppien, født 1916 i Sydtyskland, var i fire år (1936-40) »Landjahrführerin« på en nazistisk ungdomslejr i det nordvestlige Holsten, først i Wacken umiddelbart syd for Kielerkanalen, senere i Eddelak lidt nord for Brunsbüttelkoog. Nu, hvor oplevelserne er kommet på afstand, har hun sammen med sin søn, historikeren Jörn-Peter Leppien, skrevet en bog om denne tid.

Jörn-Peter Leppien giver en kort historisk og ideologisk oversigt og bedømmelse af den nazistiske ungdomsopdragelse med specielt hensyn til Landjahr-programmet. Ideen med dette var, at unge i 15-16 års alderen (især fra storbyerne, hvor ungdommen stod mest i fare for at blive påvirket af den »marxistiske pest) skulle opholde sig i en arbejdslejr i landlige omgivelser i syv måneder (fra april til december). Her skulle de dels arbejde på de omkringliggende gårde, dels dyrke lejrens have og klare alt det praktiske i og omkring lejren, dels modtage en klar ideologisk skoling til at blive gode nazistiske, tyske borgere. Gennem adskillige citater viser J.- P. Leppien, hvorledes dette program fra de højeste lag i det nazistiske hierarki blev fremhævet som et vigtigt led i den rette opdragelse. Både drenge og piger deltog (dog i kønsadskilte lejre), men efter krigsudbruddet 1939 var pigerne selvsagt i stort overtal. Da Annemarie Leppiens erfaringer naturligvis udelukkende stammer fra pigelejre, er det dem, bogen drejer sig om.

Bogens tyngde er Annemarie Leppiens grundige og minutiøse gennemgang af funktionerne og det daglige liv i lejrene - fra det strikte dagsprogram, arbejdet i mark, hus og have, indøvelsen af »kvindelige« færdigheder med nål og tråd, udarbejdelsen af dagbøger og beretninger, den ideologiske skoling med flaghejsning og

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

strækmarch, folkedans og sang, slagord og førerbegejstring, som indlærtes ikke mindst gennem kendskab til landet og historien. Dette skete bl. a. gennem en fjorten dage lang vandretur, hvor de uniformerede piger i stram disciplineret march besøgte historiske seværdigheder og naturskønne steder, og hvor de levede primitivt og sov i høstakke og i lader og stalde. Et år havde lejren i Wacken besøgt Nordslesvig og her især det tyske mindretals organisationer og skoler m.v. Det skete desværre, før Annemarie Leppien blev »Führerin«, så derfor kan hun ikke fortælle om den tur. Det kunne ellers have været interessant læsning.

Foruden om dagligdagen og de lange vandreture berettes om sportsstævner, hvor de forskellige Landjahr-lejre mødtes til konkurrencer, og om højdepunkter: da hun og tyve af pigerne var i Kiel for at »modtage« Føreren i 1939.

Ind imellem de nøgterne beretninger fremsætter hun en række betragtninger om formålet med hele virket i Landjahrbevægelsen, og i en indledning ser hun tilbage på disse afgørende år med halvtreds års afstand. Selv om hun fuldt ud er klar over sin egen rolle i det nazistiske-ideologiske indoktrineringsarbejde, konkluderer hun, at »jeg er i øvrigt stadig af den overbevisning, at pigerne i »landåret« også fik indlært vigtige praktiske færdigheder, som senere kom dem til nytte i livet.« Hun kan godt se, at *hensigten* med det, hun dengang var med til, ikke var af det gode, men også, at de *midler* der blev anvendt, faktisk havde en værdi i sig selv.

Netop fordi den er så åben på alle planer - at den både kan se det værdifulde, men også hvorledes dette blev misbrugt i en syg ideologis tjeneste - er det en bog, som både historisk interesserede, pædagoger og folk, der giver sig af med ungdomsarbejde, kan bruge.

Den er god at få forstand af.

Annemarie Leppien baserer sin levende og interessante beskrivelse ikke alene på egne erindringer, men også på dagbøger, breve og aktstykker fra tiden. Særlig værdifuldt er det, at den er illustreret med en lang række fremragende fotos, taget af hende selv. Hun har været (og er vel stadig) en pige med mange kvaliteter og interesser, nok værd at kende.

H. E. Sørensen

En »læsebog« om Slesvig-Holsten

Slesvig-Holsten. En læsebog. Udg. af Pressestelle der Landesregierung Schleswig-Holstein, Kiel, 1989. 134 s., ill.

Denne officielle publikation om landet Slesvig-Holsten ønsker at informere om landet mellem Østersø og Vesterhav. Der bringes bl.a. en kort - meget kort - Slesvig-Holstens historie, som virker lidt for indforstået og helt forbigår væsentlige perioder i landets historie. Endvidere er der afsnit om landets geografi, om erhvervslivet, om landet som turistmål, om naturbeskyttelse, om skole og undervisning og kulturliv. Det lades ikke uomtalt, at landet både har et dansk og et frisisk element, der udgør en væsentlig del af landets kultur.

Den danssprogede litteratur om landet Slesvig-Holsten er ikke særligt omfattende, og når man blot husker på, at der er tale om en officiel publikation, som ganske vist ikke ønsker at propagandere for noget bestemt politisk synspunkt, kan bogen læses med godt udbytte, også selvom dens danske sprog sine steder bærer ret stærkt præg af at være oversat fra tysk. For danskere er bogen en udmærket introduktion til viden om vor nabo imod syd.

hf

Rettelse

I omtalen af Peter Petersens bog »Grænseland, grænsesind, grænsekamp« har der desværre indsneget sig en meningsforstyrrende fejl ved udfald af et par linjer. Midt i sidste spalte side 63 står: »Schmidt-Vodder har aldrig været i den danske regering...« Her skal stå følgende:
Schmidt-Vodder har aldrig været »i den danske regering« (s. 193), og den berømte tegning af Cornelius Petersen, der føres frem for »røverhøvdingen« Stauning var ikke i »avisen« (s. 11), men i »Blæksprutten«, 1926.

Næste nummer udsendes med postvæsenet den 4. april.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

»De, der blev tilbage«
– efter afstemningen i Flensborg den 14. marts 1920

Brødreparret Erik og Frants Henningsen var blandt de yndede malere i de første årtier af 1900-årene. Om Frants Henningsen fortælles i artiklen side 67-71, mens Erik Henningsen (1855-1930) er mesteren bag forsidebilledet »De, der blev tilbage«, der er dateret Flensborg den 15. marts 1920. Maleren formår at gengive den knugende stemning af forladthed, som prægede de dansksindede i Flensborg, da de tilrejsende fra København rejste hjem dagen efter afstemningen. I Flensborg var der kun blevet afgivet 8.944 stemmer for Danmark mod 27.081 for Tyskland. Der var tilrejsende stemmeberettigede både fra Tyskland og Danmark, og hvis man ser bort fra disse stemmer, bliver den danske stemmeprocent forbedret fra 25 til 28%, men der er langt fra de 33% som blev regnet for det minimale, hvis Flensborg skulle med til Danmark – og meget langt fra et dansk flertal.

Det danske mindretal, som opstod ved grænsedragningen, fik i de første år barske vilkår. Man skulle i gang med at opbygge en organisation og omstille sig til at fungere på det kulturelle plan. Danskheden i Flensborg stod svagt, både talmæssigt og socialt. Knap 10 % af byens indbyggere tilhørte mindretallet, og arbejderklassen var stærkt overrepræsenteret. Det er således udtryk for en rigtig opfattelse af den danske folkegruppes sammensætning, når maleren har anbragt en arbejder i forgrunden af billedet.

Motivet med de forknytte dansksindede har sikkert appelleret til Erik Henningsen, som holdt meget af maleriske reportager og ikke var fremmed overfor sociale misforhold. Billedet blev indsendt til en konkurrence om det bedste historiemaleri fra genforeningstiden, udskrevet af Det nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot. Det blev ikke præmieret, måske fordi det lå fjernt fra den rød-hvide optimisme, som prægede mange af de indsendte værker. Henningsen har i øvrigt været mest værdsat for det anekdotiske og kulturhistoriske indhold i sine billeder, mens de i kunstnerisk henseende ikke er blevet tilsvarende anerkendt. En særlig popularitet opnåede han med sin kendte Tuborgplakat med den tørstige mand.

Billedet af den tunge afsked dagen efter afstemningen – med hujen og skældsord fra de tysksindede mod de bortdragende danskere – blev for nogle år siden erhvervet af Museet på Sønderborg Slot, og det hænger i Genforeningsværelset som et notabene til de mere hurra-patriotiske billeder fra det bevægede år 1920.

ia

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK